

# Territoris Xavier Monsalvatje: tres llocs per recordar l'escriptor noucentista en el centenari de la seva mort

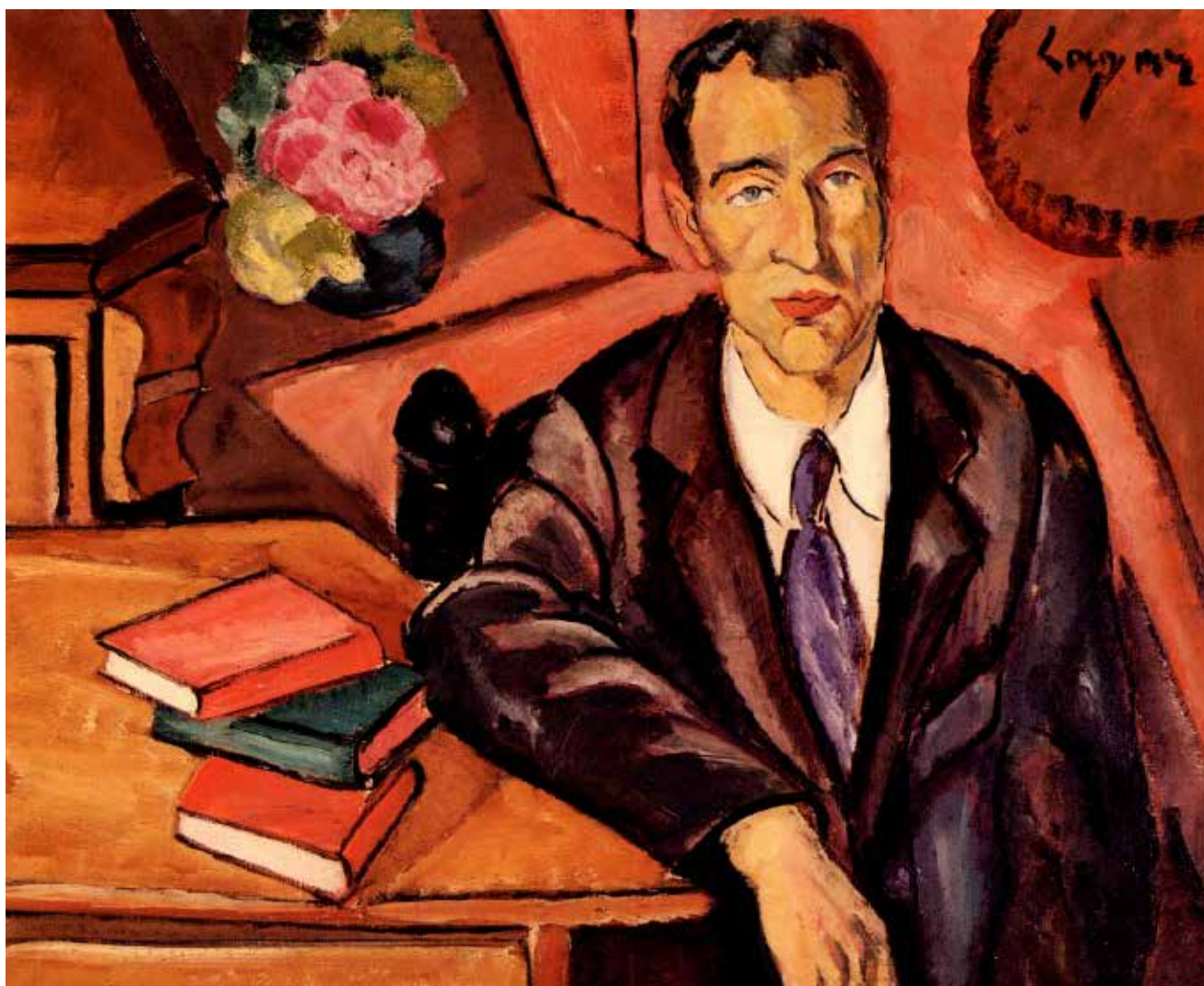
Com un riu, la vida de Xavier Monsalvatje Iglésias (1881-1921) va escolar-se muntanya avall, des del seu Olot natal fins a Solius, prop del mar, amb un meandre que el va arrelar fonament i llarga a Girona, la seva pàtria triada. A Girona va ser l'ànima del noucentisme local, però la seva evolució literària varià tant com els paisatges que van envoltar-lo, des dels seus inicis decadentistes fins a la culminació amb les *Proses del viure a Solius* (1922), passant per *Girona, terra de gestes i de beutat* (1917).

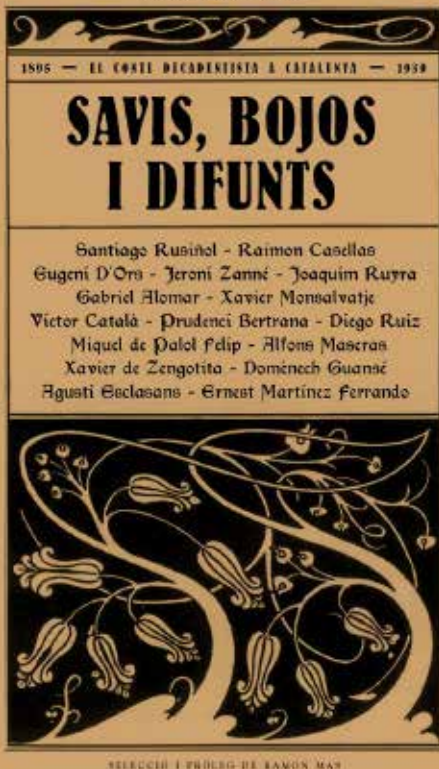
Text > JOSEP PUJOL I COLL

**T**ot l'arbre de la família Montsalvatge és digne d'estudi, perquè hi abunden els protectors de les arts, els estu-

diosos i els heterodoxos. Hi ha de tot: frares que van abandonar el catolicisme per fer-se bisbes a Nova York (Ramon Monsalvatje), noies que feien

>> *Retrat de Xavier Monsalvatje, del pintor salmanti Celso Lagar, pels volts del 1915.*  
(Foto: ARXIU FAMÍLIA MONTSALVATGE)





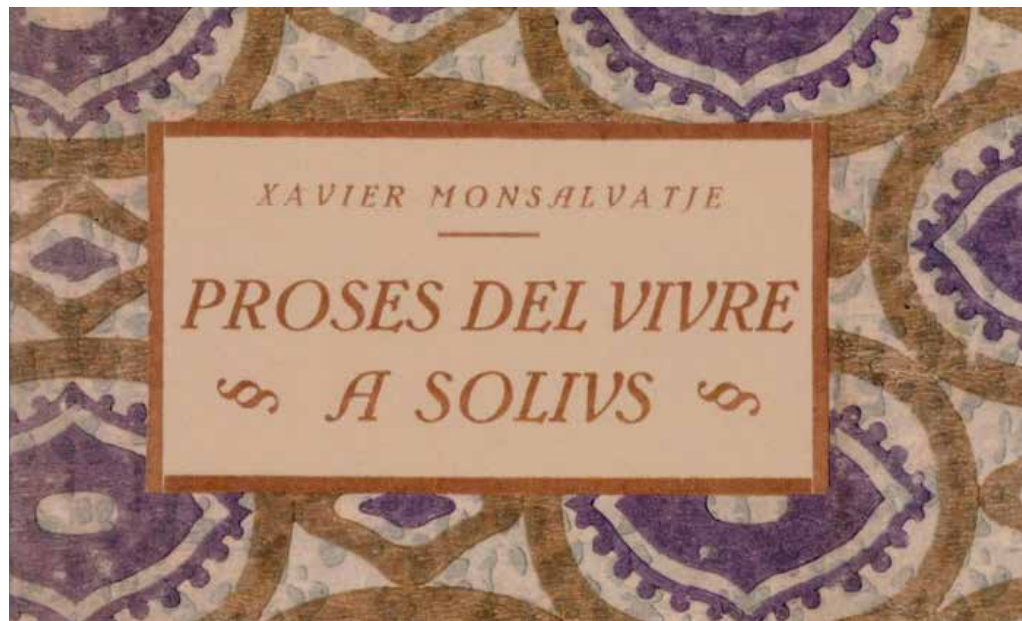
>> Tres reedicions recents d'obres de Monsalvatje.  
(Foto: ARXIU JOSEP PUJOL)

tronar i ploure i es deixaven pintar per Dalí (Ramoneta Monsalvatje), exlibristes melòmans i fervorosos (Josep i Jordi Monsalvatje), polítics, industrials i banquers. I artistes.

Ell va ser el Montsalvatge del mig, entre el seu pare, Francesc-Xavier Monsalvatje i Fossas, historiador i banquer, i el seu fill, Xavier Montsalvatge i Bassols, celebrat compositor. Xavier Monsalvatje Iglésias va deixar una petja profunda entre els que el van conèixer que s'evidencia en retrats de Carles Rahola —el seu gran amic—, de Prudenci Bertrana i de Miquel de Palol, i poemes de Joan Badia i Tharrats. Tanmateix, la seva pròpia petja literària va ser més lleu. Home de molts oficis, al capdavant es va dedicar a la banca familiar, i la seva mort prematura va deixar encara més estroncat el seu doll narratiu.

#### Planells, Sant Ferriol

Actualment el casalot de Planells és una ruïna perduda entre el boscós municipi garrotxí de Sant Ferriol. Tanmateix, a principis del segle xx havia estat una alegre casa familiar,



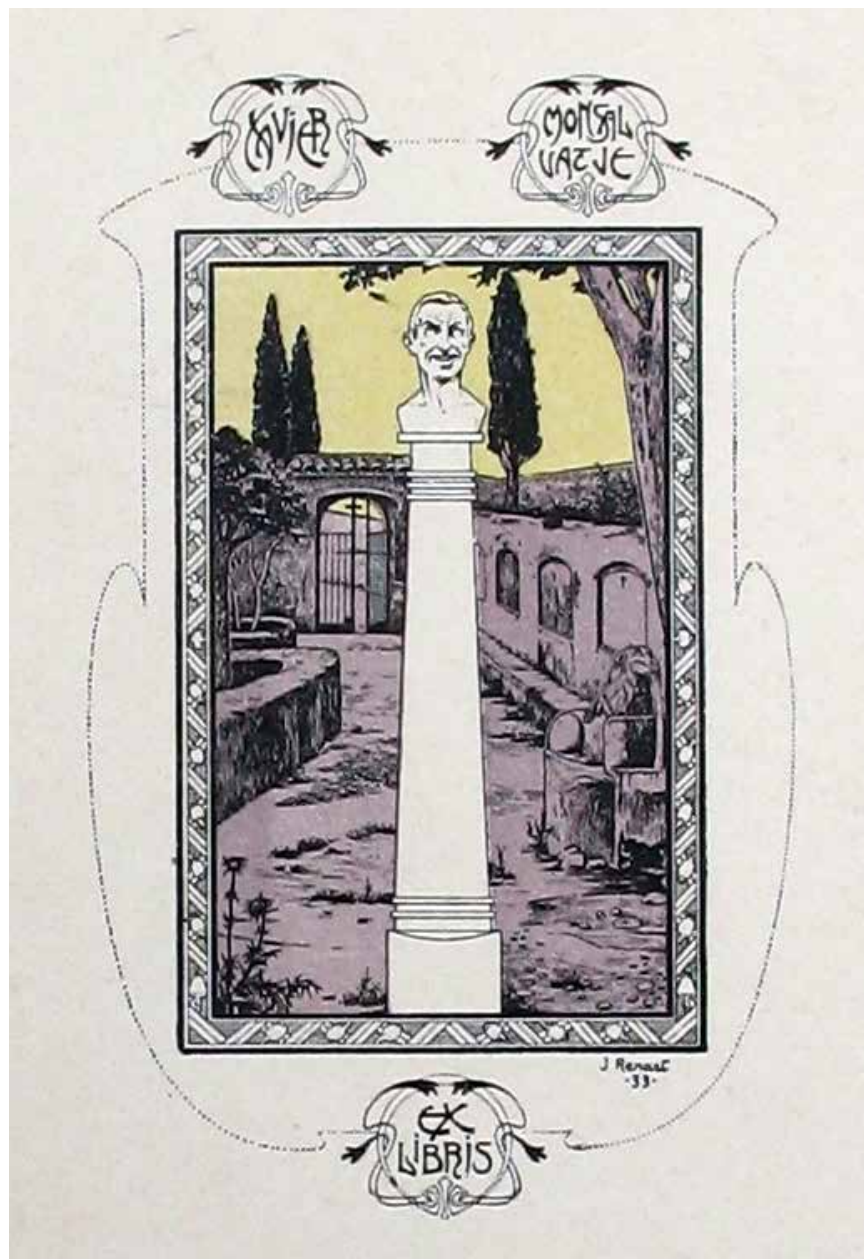
la residència estiuenca de la família Montsalvatge. El patriarca, Francesc Monsalvatje, havia traslladat negoci i família d'Olot a Girona el 1896, i per no perdre les arrels havia adquirit una finca a mig camí, prop de Besalú, que li permetria dedicar el seu lleure a la història del comtat.

Per al fill Xavier, Planells és la descoberta de la natura relligada amb la literatura. Des d'allà escriu cartes abrandades al seu gran amic, Carles Rahola, després d'haver llegit Maragall: «El som llegit tinguent a mon davant la montanya nevada y brilla a mon cim el cel brillant. Perquè estich sota l'ombra de fulla nova y vora meu una font amagada en mitg de flors canta en la solitud». Monsalvatje situa moltes de les seves primeres narracions per aquests entorns, la paròquia del Mor («El foc de Sant Joan», «La tristesa del vell pastor»), el coll de Cavallar o Cabaià («En Janet»), el Fluvià («Febrosenca») o Besalú («Escomesa»). La meravella de la natura no li impedí la crida de la truculència, amb personatges extrems i salvatges. Molts d'aquests contes, apareguts primer a revistes modernistes com *Joven-tut*, van recopilar-se en el seu primer llibre, *Ombres* (1906), amb una certa indecisió estilística, entre el simbolisme prerrafaelita i els drames rurals. Més endavant, a les *Cançons d'Emmo*, publicades de manera esparsa, va jugar a escandalitzar, mitjançant una prostituta que gosava demostrar un erotisme torbador, capaç del lesbianisme, la pederàstia i la zoofília, i que



deixava el *Josafat* de Bertrana en un joc de bitlles.

Com que es va deixar temptar per la morbidesa decadentista, Monsalvatje ha obtingut reconeixement amb la recuperació, fa poc, del seu conte «La llei ho mana» en el recull *Savis, bojós i difunts. El conte decadentista a Catalunya (1895-1930)*, a cura de Ramon Mas, tot i que hi narra una escena més pròpia del naturalisme, amb voluntat crítica i regeneradora: una dona ha de reconèixer el cadàver de la seva veïna



>> Exlibris decadentista de Monsalvatje, de Joaquim Renart (1907), on apareix el seu bust enmig d'un cementiri. (Foto: ARXIU JOSEP PUJOL)

assassinada, una obligació legal que acaba estroncant-li la llet per al seu fill.

### Pujada del Pont de Pedra, Girona

Sortint de la plaça del Vi i pujant cap al pont de Pedra, als baixos d'un edifici on ara despatxen pernil, hi havia hagut la banca Monsalvatje, amb un ostentós rètol que ho proclamava: «Hijos de Fco. Monsalvatje, banqueros». Avui, una petita placa recorda que hi va néixer Xavier Montsalvatge. Es refereix al fill, al compositor —a hores d'ara, Monsalvatje pare no té ni placa ni carrer dedicats. Als seus *Papers autobiogràfics* recorda el seu pare fer-

mat al despatx, sota un retrat d'Ibsen, mentre ell feia els seus primers passos musicals amb un mig violí. El banquer per força va dedicar a Girona els seus millors anys, amb un amor de convers. Ran de l'Onyar va casar-se amb l'olotina Mercè Bassols i va emmanadar-se amb quatre fills. A canvi de renunciar al seu somni individual —la professionalització com a escriptor—, va participar en el projecte col·lectiu de la ciutat noucentista amb criteri, bonhomia i mecenatge. Impulsant l'Athenea juntament amb Rafael Masó, protegint Fidel Aguilar, promovent revistes i altres projectes culturals,

## Tant per la tria dels llocs i dels artistes com pels valors que hi reconeix, emergeix una nova mirada sobre la ciutat, ja no la dels vells mites heroics ni la ciutat morta dels modernistes

va exercir de pal de paller de múltiples iniciatives. En recordar-lo, Carles Rahola, Miquel de Palol, Prudenci Bertrana i Joan Badia, entre d'altres, només tenen per a ell paraules d'elogi. Valgui aquest tast a tall d'exemple, elaborat per Bertrana: «Àgil, esvelt, dotat d'una mena de displicència elegant; afable i entusiasta sense escarafalls, rioler sense estridència, sempre generós, mai disbauxat, fent una vida espiritual en un ambient de prosa, idealitzant fins les lletres de canvi que signava amb una cal·ligrafia d'artista».

A més, gràcies als seus contactes nord-catalans i a les inseguretats de la Primera Guerra Mundial, va convertir Girona en un Montmartre de província, on van establir-se artistes internacionals mig exiliats en territori neutral. Ell també es transmutà com a escriptor. Abandonades ja les vel·leïtats decadentistes, la mostra més madura de la seva etapa gironina és *Terra de gestes i beutats. Girona* (1917), escrita conjuntament amb Joaquim Pla i també reeditada fa poc, com a mostra de la validesa i la bellesa que manté en l'actualitat.

En aparença, *Terra de gestes i beutats* és una antologia d'escriptors i pintors sobre Girona, a més d'una guia sobre els seus racons per estimar. Més enllà d'això, tant per la tria dels llocs i dels artistes com pels valors que hi reconeix, emergeix una nova mirada sobre la ciutat, ja no la dels vells mites heroics ni la ciutat morta dels modernistes. En posa en valor els monuments, les ruïnes i les soledats, sí, però també les cases de l'Onyar —«beutat humil i prodigiosa»—, els bells oficis, els jardins i les hortes. En resum, reivindica una Girona femenina, terra de pau i treball, des d'una mirada serena, pedagògica i també moderna per al seu temps.

En aquest sentit, quant als pintors que comenta —al costat d'alguns de beneïts per la crítica, com Santiago Rusiñol—, fa apostes més arriscades, com Mela Muter, Francesc Gimeno o el salmantí Celso Lagar. El colofó final dirigit a la ciutat és transparent: «Que els nostres ulls i els ulls dels nostres fills puguin cercar sempre en tu la serenor del moment, i puguin gaudir la bellesa inefable del teu color i de la teva subtilitat».

### Solius, Santa Cristina d'Aro

Malaltís tota la vida, se li va recomanar una estada amb aires de mar. Potser pels consells de la família dels Vicens, emparentada amb els Malagrida d'Olot, va triar la rectoria de Solius per fer-hi una llarga convalescència, entre 1917 i 1920. Per bé que havia de reposar molt, Xavier Monsalvatje va pintar i va escriure febrosament. Bertrana va comparar-lo al canelobre de l'atzavara, que floreix abans de morir.

Fruit d'aquesta estada foren les *Proses del viure a Solius*, editades pòstumament pels seus amics el 1922. Són un esguard esbatanat cap a la natura, vist amb l'avidesa d'un malalt i la prosa poètica d'un escriptor finalment assonat pels alts i baixos de la vida. Els seus companys de generació van admirar-hi la mirada franciscana cap a les criatures i els paisatges d'aquell món rural miniaturitzat en capítols breus i preciosistes, que es delecta tant en la rifa d'un tortell durant un aplec com en la dimensió còsmica d'un eclipsi, vist com les noces entre el sol i la lluna. D'alguna manera, aquesta florida final el redimia dels inicis escabrosos de joventut, i Monsalvatje es convertiria alhora en el fill pròdig que retorna a l'ordre i en el cant del cigne de tota una generació. Amb els quaranta anys acabats de fer, va morir a Olot ara fa just un segle. Més endavant, Carles Rahola li dedicaria tota una tendra apologia per recordar-lo, *Xavier Montsalvatge*:

**Els seus companys de generació van admirar-hi la mirada franciscana cap a les criatures i els paisatges d'aquell món rural miniaturitzat en capítols breus i preciosistes**



>> *Monsalvatje i Rahola, de joves, a la Devesa de Girona.* (Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI.)

*Assaig per a una biografia sentimental* (1934).

El 2017, amb motiu dels cent anys de l'estada de l'escriptor i cinquanta de la fundació del monestir cistercenc de Santa Maria de Solius, ubicat a l'antiga rectoria on Monsalvatje es va instal·lar, es va fer una acurada reedició facsímil de les *Proses*.

Avui, un segle després, estem en condicions de valorar l'obra literària i la trajectòria vital de Monsalvatje. Ja hem vist com tres de les seves obres, d'èpoques i estils molt diferents, s'han posat a disposició dels lectors d'avui, a les quals caldria afegir l'àmplia antologia

biografiada, *Perfils de Xavier Monsalvatje (1881-1921)*, elaborada per qui signa aquestes pàgines. En canvi, i potser per l'ombra frondosa del seu fill compositor, Girona no ha ponderat del tot la contribució de Monsalvatje en la definició de la ciutat. El fill té placa a la casa natal, una sala a l'auditori i un carrer dedicat, com el tenen, i ben merescut, els seus companys de generació, des de Rahola fins a Bertrana. S'entén que duplicar dos Xaviers Montsalvatge potser esguerra el nomenclàtor urbà, poc amant de les homonímies. Comptat i debatut, potser ell s'hauria estimat més un raconet petit a la Girona vella, amb alguna escultura del seu estimat Fidel Aguilar. O potser, discret com era, hauria dit que no calia.